

FILOZOFSKI FAKULTET

N i k š i ć

Komisija za doktorske studije

VIJEĆU FILOZOFSKOG FAKULTETA

PREDMET: Izvještaj o ocjeni doktorske disertacije **Anatomija djeteta i institucionalni modeli djetinjstva u Crnoj Gori**, kandidatkinje MA Jovane Marojević.

S poštovanjem,

Predsjednik Komisije za doktorske studije

Prof. dr Živko Andrijašević

Nikšić, 17.10. 2018. god

UNIVERZITET CRNE GORE
FILOZOFSKI FAKULTET
NIKŠIĆ

PRIMLJENO: 17.10.2018.			
ORG. JED.	BROJ	PRILOG	VRHEDNOST
01	1504		

OCJENA DOKTORSKE DISERTACIJE

OPŠTI PODACI O DOKTORANDU		
Titula, ime i prezime	MA, Jovana Marojević	
Fakultet	Filozofski fakultet Nikšić	
Studijski program	Studijski program za pedagogiju	
Broj indeksa	3/13	
MENTOR/MENTORI		
Prvi mentor	Prof. dr Saša Milić	Univerzitet Crne Gore Crna Gora
KOMISIJA ZA OCJENU DOKTORSKE DISERTACIJE		
Prof. dr Saša Milić	Univerzitet Crne Gore Crna Gora	
Prof. dr Tatjana Novović	Univerzitet Crne Gore Crna Gora	
Dr. sc Edita Slunjski	Sveučilište Zagreb Hrvatska	
Datum značajni za ocjenu doktorske disertacije		
Doktorska disertacija i Izvještaj Komisije dostavljen Biblioteci UCG		
Javnost informisana (dnevne novine) da su Doktorska disertacija i Izvještaj Komisije dati na uvid		
Sjednica Senata na kojoj je izvršeno imenovanje Komisije za ocjenu doktorske disertacije		
Uvid javnosti		
U predviđenom roku za uvid javnosti bilo je primjedbi?		
OCJENA DOKTORSKE DISERTACIJE		
1. Pregled disertacije (bibliografski podaci o disertaciji i sažetak disertacije) Doktorska disertacija pod nazivom „Autonomija djeteta i institucionalni model djetinjstva u Crnoj Gori“ doktorada MA Jovane Marojević, napisana je latiničnim pismom (Times New Roman, font 12, prored 1.5) i ukoričena tvrdim povezom. Obim disertacije iznosi 248 stranica, uključujući literaturu. Literaturu čini 181 bibliografska jedinica. Rad čini i 15 priloga – Protokol posmatranja dnevnih aktivnosti, Spisak/hijerarhija kodova, deset kategorija fotografskih zapisa, Isječak iz transkripta, Matrica jedinica/elemenata prema kodovima, kao i preporuke i odobrenja od Ministarstva prosvjete za sprovođenje istraživanja. U tematskom smislu, osim <i>Predgovora</i>, <i>Izvoda iz teze</i>, <i>Apstrakta</i>, <i>Literature</i> i <i>Priloga</i>, tezu čini pet većih cjelina – <i>Uvod</i>, <i>Teorijski okvir rada i operacionalizacija ključnih koncepata</i> (koji je podijeljen na dvije veće cjeline – <i>Djetinjstvo</i> i <i>Autonomija djeteta</i>), <i>Metodološki okvir rada</i>, <i>Etnografski izvještaj – prikaz nalaza istraživanja i diskusija</i> i <i>Zaključak</i>. U poglavlju <i>Uvod</i> kandidatkinja, između ostalog, izlaže paradigmatički okvir rada i operacionalizuje ključne koncepte, ocrtavajući na taj način svoja teorijska i metodološka stajališta. To je, pak, posebno važno zbog teorijske višeznačnosti i kompleksnosti dva ključna koncepta na kojima je zasnovan rad – koncepata djetinjstva i autonomije. Kandidatkinja poentira kako je		

osnovna pretpostavka istraživanja sadržana u uvjerenju da se „načini mišljenja o djetinjstvu udružuju sa institucionalnim praksama“ (Prout, James, 2005: 22), kroz svojevrzne „režime istine“, pa će tako i ključni fokus istraživanja biti upravo na *praksi vaspitnih odnosa*, ili, još preciznije, na uvidu u to *koliko su vaspitni odnosi kontekst za podršku življenju autonomije djeteta*, na osnovu kojih će se „otključati“ tj. dekonstruisati institucionalni model djetinjstva u Crnoj Gori. Polazi se od osnovnog uvjerenja kako djetinjstvo nije samo biološka činjenica, već *sociološki konstrukt*, te se upravo nastoji ispitati kulturološki specifikum crnogorskog djetinjstva, sa fokusom na shvatanje i odnos prema autonomiji djeteta u vaspitno-obrazovnim odnosima. Kandidatkinja prepoznaje i jasno naglašava *otklon od isključivo razvojne konceptualizacije i djetinjstva i autonomije*, razjašnjavajući u sljedećem poglavlju široko teorijsko polje pedagoške interpretacije ova dva pojma. Paradigmatska opredjeljenja kandidatkinje Marojević odnose se na *postmodernu shvatanje djetinjstva*, poimanje autonomije djeteta kroz prizmu *kritičke pedagogije i SDT teorije o ljudskoj motivaciji, socio-konstruktivističko i kritičko-konstruktivističko shvatanje učenja i razvoja*, shvatanje učenja *kroz prizmu intersubjektivnosti*, te posmatranje interakcije vaspitač-dijete sa *poststrukturalističke paradigme* koja u njeno razmatranje uvodi i *pojam moći u odnosima* (koji će se u istraživanju pokazati kao posebno zanimljiv i pedagoški indikativan).

U *Teorijskom okviru rada* kandidatkinja Marojević nas uvodi u veoma široko polje teorije o djetinjstvu i autonomiji djeteta, u dva zasebna poglavlja. Eksplicirano je poimanje djetinjstva kao društvenog konteksta, i dat je i istorijski prikaz shvatanja djetinjstva, sa posebnim akcentom na shvatanje djetinjstva u moderni i postmoderni. Potom kandidatkinja Marojević smješta savremeni diskurs o djetinjstvu u kontekst predškolskog vaspitanja, predstavljajući i niz teorijskih pozicija koje se zalažu za rekonceptualizaciju polja predškolskog vaspitanja u kome se djetinjstvo vidi ili isključivo kao biološki, razvojni stadijum, u kome se dijete poima kao faktor tržišta rada, ili kao ono koje samo reprodukuje znanje, identitet ili kulturu. Kritički se kandidatkinja osvrće na narative *kvaliteta, ulaganja i visokog povraćaja*, te na *neoliberalni narativ logike tržišta* koji je uveliko utkan u politike i prakse predškolskog vaspitanja i obrazovanja. Marojevićeva obrazlaže pretpostavke „nove paradigme“ u shvatanju djetinjstva, prema kojoj se se dijete vidi kao ko-konstruktor znanja, identiteta i kulture, kao agens sopstvenog razvoja i života – što po sebi nosi osnovnu pretpostavku djetetove autonomije. U završnom podnaslovu ovog poglavlja, kandidatkinja – uz isticanje kako do sada nije rađeno istraživanje koje se bavilo crnogorskim modelom djetinjstva a koje je utemeljilo i odgovorajuću pedagošku teoriju o istom – daje kratak prikaz Trebješaninove nezaobilazne studije o djetinjstvu u Srbiji, kako bi se stekla svojevrсна kulturološka perspektiva, a kojoj se, pak, pridaje posebna pažnja u zasebnom poglavlju disertacije.

U okvir istog poglavlja (*Teorijski okvir rada*) Marojevićeva se, u nizu manjih potpoglavlja, detaljno bavi konceptom autonomije djeteta, kao jednim od najkontraverznijih teorijskih konstrukata o razvoju. Kandidatkinja se jasno opredjeljuje za dvije komplementarne perspektive sa kojih posmatra ovaj fenomen: perspektiva kritičke pedagogije i perspektiva SDT teorije o motivaciji i razvoju. Od nedvosmislenog je značaja izbor upravo ove dvije perspektive za istraživanje autonomije djeteta (kao osnovnog indikatora modela djetinjstva), čime je kandidatkinja uspjela da jasno omeđi *pedagoški kontekst* za istraživanje autonomije i djetinjstva kao *odnosnih tj. relacionih konstrukata* – budući da je njeno primarno opredjeljenje da ove fenomene posmatra iz prizme osnovnog *pedagoškog odnosa* odrasli-dijete, tj. vaspitač-vaspitanik. Teorijski se koncept autonomije sagledava kroz dva važna pedagoška aspekta, *kognitivni i socio-moralni*, i to kroz *socio-konstruktivističku i kritičko-konstruktivističku* paradigmu učenja i razvoja. U tom kontekstu se detaljno razmatraju neki od ključnih fenomena savremene teorije djetinjstva i predškolske pedagogije, među kojima i: „scaffolding“, su-konstrukcija, pedagogija slušanja, intersubjektivnost, odnosi moći u interakcijama vaspitač-dijete, kritičko-konstruktivistička epistemologija i režimi

istine, kao i konflikti, disciplina i pravila u vrtićkoj grupi kao dio socio-moralne atmosfere u vrtićkoj grupi.

U okviru ovog poglavlja, kao posebno potpoglavlje, kandidatkinja daje opsežan pregled savremenih srodnih istraživanja, posebno ističući i kulturološke varijetete u nalazima odabranih studija. Odabrana su recentna istraživanja, koja u paradigmatiskom smislu korespondiraju za metodološkim izborima kandidatkinje – istraživanja su bazirana na SDT teoriji ljudske motivacije i razvoja, uz nedvosmileni kritički i post-strukturalistički karakter. Kandidatkinja je takođe dala opsežnu sintezu rezultata ovih istraživanja, koja potkrepljuju i opravdavaju njene metodološke izbore i fokus istraživanja.

U poglavlju *Metodološki okvir rada* kandidatkinja Marojević obrazlaže sva svoja istraživačka opredjeljenja. Priroda naučno-istraživačkih fenomena koji su u fokusu njenog istraživanja (autonomija djeteta i djetinjstvo) opredijelila je za izbor kvalitativnog metodološkog okvira rada, uz primjenu interpretativne, fenomenološke, kritičke te poststrukturalističke istraživačke paradigme, koje su karaktersitične za nove studije djetinjstva i nove paradigme ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja. Kandidatkinja ističe kako je opšta metodološka pretpostavka njenog istraživanja sadržana u ideji da se *načini mišljenja o djetinjstvu* (u konkretnom slučaju, *implicitne pedagogije i epistemološke teorije vaspitača*) udružuju sa *institucionalnim praksama vaspitanja*, pa je njeno glavno nastojanje bilo da upravo, *preko uvida i razumijevanja institucionalnih praksi* („praksi autonomije“ djece, u konačnom) „otključa“ *odnosno dekonstruiše institucionalni model djetinjstva u Crnoj Gori*. Istraživački cilj je bio dvostruk: identifikovati odnos prema autonomiji djeteta u interakcijama vaspitač-dijete, i na bazi tog uvida utvrditi implicitne pedagogije i epistemološke teorije vaspitača, a posljedično i aspekte institucionalnog modela djetinjstva u Crnoj Gori. Krajnji popis istraživačkih pitanja formirao se i na osnovu nekih inicijalnih pretpostavki (baziranih prije svega na nalazima srodnih istraživanja), ali i na osnovu uvida nastalih u samom procesu etnografskog istraživanja, boraveći na terenu, i čini ga osam ključnih istraživačkih pitanja.

Istraživanje kandidatkinje Marojević predstavlja kombinaciju *kritičke etnografije i vizuelne etnografije*, sa elementima *fukoovske analize diskursa*. MA Marojević posebnu pažnju posvećuje osiguravanju validnosti studije, kako spoljašnje tako i unutrašnje: ističe se kako je studija multiperspektivna (tri istraživačke sredine), sa „produženim uključivanjem“ i „fokussiranim uključivanjem“ kao strategijom za smanjenje Hotornogov efekta, uz obaveznu triangulaciju kroz: učestvujuće posmatranje, vođenje terenskih zabilješki, primjenu instrumenta *Protokol posmatranja dnevnih aktivnosti*, fotografisanje dječijih radova, aktivnosti, okruženja, kao sekundarni izvor podataka, te analizu „negativnog slučaja“, i primjenu postupka „peer-debriefing“-a u različitim fazama istraživanja. Kandidatkinja Marojević potom obrazlaže uzorkovanje sredine, vremena i subjekata u istraživanju, kao i način kodiranja etnografskih podataka (Karspekenov metod kodiranja). Posebno važno za etnografske studije, u ovom poglavlju se kandidatkinja dotiče i etičkih pitanja (povjerljivosti informacija, zaštite privatnosti subjekata u istraživanju, roditeljske saglasnosti za učešće djece u istraživanju i sl.). Ukratko se opisuje i formalni tok istraživačke procedure.

U sljedećem poglavlju, *Etnografski izvještaj – prikaz nalaza istraživanja i diskusija*, u četiri opsežnija tematska potpoglavlja (*Epistemologije vaspitača, Participacija djece u vrtiću i odnosi moći u interakciji vaspitač-dijete, Komunikacija vaspitač-dijete, Konceptualizacija modela djetinjstva u svjetlosti nalaza istraživanja: „pedagogija slušanja vaspitača“ vs. „pedagogija slušanja“*) MA Marojević se bavi elaboracijom ključnih nalaza te svojevrsnim tematskim sintetiziranjem i izvođenjem zaključaka nakon svake tematske cjeline. Posebno se ističu zaključci o: epistemološkoj bezupitnosti vaspitača, ličnim epistemologijama vaspitača oličenim u pretjeranoj instruktivnosti, linearnom odnosu prema

znanju, objektivističkoj epistemologiji, koje najdirektnije kolidiraju sa podsticanje autonomije djeteta; niskom nivou opšte participativnosti djece u svim segmentima vaspitno-obrazovnog rada, nedvosmislenom pokazivanju normativne (nad)moći vaspitača nad djecom, uz dominaciju „pedagogije slušanja vaspitača“ i „pedagogije za stolom“; dominaciji kontrolišućih interakcija i pedagoških „intervencija“ vaspitača, uz „utišavanje“ glasa djeteta, gdje „pedagogija slušanja“ i „pedagogija dijaloga“ bivaju potisnute na račun „pedagogije konformizma“ i „pedagogije solilokvija“.

Kandidatkinja Marojević izvodi zaključak o dominaciji *tradicionalnog odnosno deficitarnog modela djetinjstva u Crnoj Gori, prema kome se dijete konceptualizuje kao „dijete-u-potrebi“, a koje po sebi isključuje podsticanje autonomije kod djeteta.* Ona poentira i kako takav nalaz, u kulturološkom smislu ne čudi, i u skladu je sa srodnim istraživanjima u kulturama koje se mogu označiti kao *kolektivističke*, kakva je i naša (navodeći nalaze niza istraživanja u zemljama regiona).

U poglavlju *Zaključak*, MA Marojević razmatra mogućnosti prevazilaženja opresivnih pedagoških odnosa na najranijem vaspitno-obrazovnom nivou – *zalažući se za upotrebu aparature teorije kritičke pedagogije za ponovno promišljanje, revidiranje, te uspostavljanje značaja slobodi i autonomiji djeteta u pedagoškim odnosima.* Ukazuje se na opšte-društvene i stručne implikacije i primjenjivost nalaza istraživanja, i daju se preporuke za vaspitno-obrazovnu praksu, politiku, te akademski pristup predškolskom vaspitanju (detaljnije u odjeljku 2.1. ovog dokumenta). U ovom poglavlju kandidatkinja Marojević ukazuje na značaj studije o institucionalnom modelu djetinjstva u Crnoj Gori, ali i, izrazito samosvjesno, na nedostatke te mogućnosti razvoja istraživanja i utemeljivanja korpusa saznanja u domenu crnogorske teorije djetinjstva (detaljnije u odjeljku 3. ovog dokumenta).

2. Vrednovanje disertacije

2.1. Problem

Dva ključna fenomena koje su u osnovi disertacije MA Jovane Marojević, djetinjstvo i autonomija djeteta, izuzetno su kompleksni teorijski koncepti, čijem je istraživanju i izučavanju moguće prići sa više aspekata nauke, i uz primjenu više metodoloških pristupa. U svom istraživanju, kandidatkinja je, uz jasno elaboriranje svojih teorijskih i metodoloških polazišta, oba konstrukta tretirala kao *relacione, tj. odnosne*, i kao *društvene koncepte*, a ne kao biološke datosti ili kao razvojne fenomene. Time je uspjela da precizno pozicionira svoje istraživanje prije svega u domen pedagoške nauke, ali i u domen sociologije djetinjstva, koja su u ovom slučaju komplementarna. Ovo je bila veoma važna noseća ideja disertacije, čijom primjenom kandidatkinja Marojević pokazuje i razvijene sposobnosti za interdisciplinarni pristup i umješnost kombinovanja znanja iz polja nauke koja nisu njeno primarno opredjeljenje, a bez kojih bi, pak, izučavanje problema njenog rada bilo nemoguće. Kandidatkinja prati savremene tokove u istraživanjima djetinjstva, i na njih naslanja svoj rad, što pokazuje pregled recentne literature i ključnih autora u domenu pedagoške teorije i sociologije djetinjstva danas – F. Arijes (istorija djetinjstva), G. Dalberg, P. Mos, E. Pens (“nove paradigme” u sociologiji djetinjstva), R. Rajan, E. Desi, J. Riv (SDT teorija - koncept autonomije), M. Fuko, G. Meknoton (“režimi istine”, odnosi moći u pedagoškim interakcijama), P. Freire, Dž. Kinčelo, M. Epl, P. Meklaren (kritička pedagogija, kritičko-konstruktivistička epistemologija), K. Rinaldi, L. Malaguci, E. Slunjski, A. Miljak, S. Marjanović (“pedagogija slušanja”, pedagogija zajedništva, pedagogija dijaloga), J. Zlatev, B. Rogof (intersubjektivnost), Ž. Trebješanin, M. Pešić, V. Colić, S. Tomanović, E. Slunjski, N., Turnšek, E. Judina, (kulturološki varijeteti u poimanju autonomije i djetinjstva).

Ključni doprinos istraživanja MA Jovane Marojević, moguće je ocrtati u teorijskom i praktičnom smislu. Kako se u radu naglašava, u Crnoj Gori do sada nije rađena ekstenzivna studija o djetinjstvu, konkretnije institucionalnom modelu djetinjstva, koja bi predstavljala teorijski kontekst za dublju analizu – istraživanje Marojevićeve u tom smislu predstavlja pionirski poduhvat. Kako se polazi od pretpostavke da su i djetinjstvo i autonomija društveni konstrukti, nemoguće je primijeniti nalaze istraživanja u različitim kulturološkim kontekstima na crnogorski (posebno budući da je najveći broj sličnih istraživanja rađen u zapadnim društvima, individualističke orijentacije, prema Hofstedovom modelu) – upravo stoga, od nedvosmislenog je značaja konačno naći ovo istraživačko polje, što i predstavlja rad Marojevićeve. Na osnovu istraživanja, moguće je ocrtati neke odlike institucionalnog modela djetinjstva u Crnoj Gori, koje daljim istraživanjima mogu fokusirati dublju pažnju na specifičnije fenomene u okviru samog modela. Dobijeni nalazi sugerišu kako postoje značajne kulturološke razlike u odnosu na individualistička društva, i potvrđuju postojanje odlika kolektivističkih kultura: objašnjavajuća veza između kolektivističke kulture i kontrolišućeg motivacionog stila i autoritarnosti u vaspitanju, opšta kultura poslušništva i konformizma, kultura tišine, skriveni kurikulum koji počiva na pozitivističkoj epistemologiji i sl.

U praktičnom smislu, od posebnog značaja se čini niz zaključaka autorke koji fokus željenih i nužnih izmjena adresira na samu praksu vaspitanja, i njegove osnovne nosioce – vaspitače. Marojevićeva posebno ističe kao ključnu preporuku *imperativ mijenjanja pedagoškog tijela iznutra, u samoj praksi vaspitanja*, izrazito decentralizovano, gdje bi se, prema principu koncentričnih krugova, efekti promjena razlivali kroz vaspitno-obrazovnu ustanovu kao „*zajednicu koja uči*“. Ovdje se posebno naglašava deficit takvog pristupa predškolskom vaspitno-obrazovnom sistemu u Crnoj Gori (i na nivou obrazovne politike i na nivou pedagoške prakse), te se apeluje na njegovo uspostavljanje. Ovo za sobom nosi i potrebu za drugačijim promišljanjem procesa profesionalnog razvoja i usavršavanja vaspitača u Crnoj Gori. Ključna nedostajuća kompetencija vaspitača u Crnoj Gori (a koje su osnova ne samo razumijevanju važnosti i osnaživanju pojedinačnih pedagoških koncepata, kakav je koncept autonomije djeteta, već su pretpostavka cjelovitom zdravom razvoju vaspitača kao profesionalca) je sposobnost *kritičke refleksivne prakse*, koja se ovdje uzima i kao ključna pretpostavka za revidiranje „deficitarne slike djeteta“ i uspostavljanje „bogate slike djeteta“, odnosno afirmativnog modela djetinjstva u Crnoj Gori. U duhu poststrukturalističke i kritičke pedagoške teorije, Marojevićeva apostrofira potrebu za „pričanjem drugačije priče“, odnosno uspostavljanjem novog narativa djetinjstva u Crnoj Gori, novog „režima istine“ o djetinjstvu, kroz samu praksu vaspitanja.

Disertacija MA Jovane Marojević ima i didaktički smisao, budući da predstavlja i sistematizovan teorijski materijal o fenomenima autonomije djeteta i modela djetinjstva, nastao na osnovu teorijskog konsultovanja obimne, najrelevantne i recentne literature, te posebno s obzirom na činjenicu na mali broj prevedenih ključnih djela u oblasti kritičke pedagogije, etnografskih studija djetinjstva, te sociologije djetinjstva uopšte kod nas.

2.2. Ciljevi i hipoteze disertacije

Studija kandidatkinje Marojević imala je *dvostruki istraživački cilj*:

1. *identifikovati odnos prema autonomiji djeteta u interakcijama vaspitač-dijete, te na bazi tog uvida*
2. *utvrditi implicitne pedagogije i epistemološke teorije vaspitača, a posljedično i aspekte institucionalnog modela djetinjstva u Crnoj Gori.*

Svojstveno kvalitativnim (posebno etnografskim) istraživanjima, kandidatkinja se opredijelila za niz *istraživačkih pitanja* kojima se rukovodila u istraživanju, a koja zapravo ocrtavaju predmet njenog istraživačkog interesovanja:

1. Kakav je model djetinjstva u Crnoj Gori sa stanovišta osnaživanja autonomije djeteta u vaspitno-obrazovnim praksama u vrtiću?
2. Kakve su lične epistemologije vaspitača? Kako vaspitači pristupaju učenju djece? Kako pristupaju znanju i kako organizuju učenje?
3. Kakvi su odnosi moći u interakcijama vaspitač-dijete?
4. Kakav je autoritet vaspitača i na čemu ga on zasniva? Da li autoritet vaspitača kolidira sa autonomijom djece u vrtiću?
5. Kakav je koncept participacije djece u vrtiću?
6. Kakav koncept poslušnosti se manifestuje u vaspitno-obrazovnoj praksi u vrtiću? Kakav koncept discipline se manifestuje u vaspitno-obrazovnim praksama u vrtiću?
7. Na koji način vaspitači pristupaju motivisanju djece u vrtiću?
8. Na koji način vaspitači pristupaju regulisanju dječijeg ponašanja? Koje strategije najčešće primjenjuju?

2.3. Bitne metode koje su primijenjene u disertaciji i njihovu primjerenost.

Priroda naučno-istraživačkog fenomena koji je u fokusu istraživanja kandidatkinje Marojević – kognitivna i socio-moralna autonomija djeteta u interakciji odrasli-dijete – opravdano je opredijelila je za dominantan izbor *kvalitativnog metodološkog okvira rada*, koji se najvećim dijelom oslanja na *interpretativnu, fenomenološku, kritičku* (P. Freire, H. Giroux, P. McLaren, M. Apple, J. Kincheloe), *te poststrukturalističku istraživačku paradigmu* (M. Foucault), karakterističnu za nove studije djetinjstva i nove paradigme ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja jer omogućava *dekonstrukciju* finih slojeva *značenja „teksta“* (Mac Naughton, 2005), onog *implicitnog i ideološkog*, koje se u vaspitno-obrazovnim praksama ostvaruje, a za koje se u ovom istraživačkom poduhvatu bilo posebno zainteresovano. U tom smislu ovo istraživanje predstavlja kombinaciju *kritičke etnografije i vizuelne etnografije* (Schwandt, 2007; Hymes, 2004; Mac Naughton, 2005; Aubrey *et al.*, 2005; Carspecken, 1996;; Freeman, Mathison, 2009; Alanen *et al.*, 2001; Hallet, Prout, 2003; Leibzig, Leach, 2001; Pol, Morrison, 2003; Wiersma, 1991; Lincoln, Guba, 1985; Goodwin, Goodwin, 1996), sa *elementima fukoovske analize diskursa* (Parker, 1992), u domenu demaskiranja „režima istine“, odnosno pronalaženja dominantnih diskursa u konceptu djetinjstva, a na osnovu interakcionih obrazaca i odnosa moći, to jest, odnosa vaspitača prema autonomiji djeteta.

Ne mali broj istraživanja čiji pregled kandidatkinja daje, govori u prilog tome kako se vrtićke prakse i teorije vaspitača (implicitne ili eksplicitne) uveliko razlikuju. Upravo zato ovo istraživanje nije bilo fokusirano na istraživanje stavova vaspitača, već na praksu, na ono što se zaista događa u vaspitno-obrazovnoj ustanovi. Budući da se na sve načine nastojalo izbjeći upoznavanje sa „deklarativnim“ aspektom fenomena koji su se istraživali (deklarativnim odnosom vaspitača prema autonomiji djeteta, deklarativnim uvidima u njihove folk-pedagogije i epistemološke teorije, pa čak i deklarativnim stavom obrazovne politike i dominantnim diskursom u dokumentima obrazovne politike predškolskog vaspitanja), i da se htjelo ući u dubinu ovog fenomena i to na življenom nivou, na nivou praksi odnosa, i sagledati ga iz perspektive djeteta, kandidatkinja se opredijelila za etnografsko istraživanje. Brojni autori smatraju da je „*etnografija posebno korisna metodologija za istraživanje djetinjstva*. Omogućava djeci direktniji glas i participaciju u stvaranju socioloških podataka nego što je to obično moguće u eksperimentalnim istraživačkim pristupima“ (Prout, James 2005: 8).

Sa druge strane odnos vaspitača prema autonomiji djeteta u vaspitno-obrazovnom kontekstu neraskidivo je vezan sa odnosima moći u toj dijadi; da bi se razumjelo čije „značenje“ svijeta je legitimnije, ko i kakve diskurse o djetinjstvu uspostavlja, analiza diskursa je bila neophodan metodološki izbor. Moss i Petrie ističu kako su „dva seta teorija – socijalni konstruktivizam i Fukoova analiza moći - povezani“ (Moss, Petrie, 2002: 33). Naime, konstrukcije djeteta i djetinjstva se konstruišu kroz odnose moći i dominantne diskurzivne režime, koji, u svojoj težnji da *normalizuju*, postavljaju okvire ličnih i socijalnih identiteta (identiteta djeteta ili identiteta vaspitača), koji tako postaju utkani u profesionalno mišljenje i profesionalnu praksu (Moss, Petrie, 2002). Iz tog razloga upravo ove dvije teorije opravdano predstavljaju dva ključna paradigmatško-teorijska, i metodološka izbora ove disertacije.

Pored već istaknutih postupaka triangulacije, za ovo istraživanje bio je i nesumnjivo važan izbor posebnog instrumenta – *Protokola posmatranja dnevnih aktivnosti*, koje je velikim dijelom baziran na instrumentu *Target Child Observation* (Sylva, Roy, Painter, 1980, Sylva, 1997), a koji se kao takav koristio i u velikom broju istraživanja efektivnosti pedagoških interakcija u vrtiću (kao što je sada već nezaobilazna studija o efektivnosti Siraj-Blatchford, 2004), ali koji je dopunjen dodatnim indikatorima na osnovu kojih su se mogle ocrtati rutine, te evetualne sličnosti i razlike, u interakcijama u tri posmatrane vrtićke sredine.

Kandidatkinja je na terenu provela petnaest istraživačkih dana (u tri vrtićke grupe) (uz dodatna dva dana međusobnog „privikavanja“ u svakoj sredini). Snimanje je vršeno ručnom video-kamerom. Materijal na osnovu koga je rađena analiza čini ukupno 65 sati i 27 minuta snimljenih video-snimaka, relativno ujednačeno raspoređeno u tri vrtićke grupe odnosno tri grada (Nikšić, Herceg Novi, Podgorica), dok je subjekte u istraživanju činilo ukupno 68 djece i 6 vaspitača. Cjelokupan transkribovan materijal, koji je i analiziran, iznosi oko 120 stranica teksta.

2.4. Rezultati disertacije i njihovo tumačenje

Za označavanje transkripta kandidatkinja je koristila nekoliko oznaka: *oznaku grada, dana, kao i reda u tekstu* u kome se određeni dijalog, odnosno izjava pojavljuje, što je priloženo radu u Prilogu 15 – *Matrica jedinica/elementa prema kodovima*. Za kodiranje je korišćen *Karspekenov metod kodiranja* (Carspecken, 1996), kroz tri faze:

I *Kodovi nižeg reda*, koji su korišćeni da označe određene kategorije ponašanja ili interakcije ali sa najmanjim stepenom apstrakcije, i dalje zadržavajući objektivne karakteristike datog tipa interakcije.

II U odnosu na kodove nižeg reda izabrani su odgovarajući *segmenti zabilješki/transkripta za intenzivnu analizu* – etnografski izvještaj, odnosno izvještaj o rezultatima istraživanja i njihova diskusija tako obiluju „vinjetama“ (tipično za etnografske studije) koje potkrepljuju uvide o kojima kandidatkinja govori.

III Na toj osnovi razvili i *kodovi višeg reda* – tačnije kodovi višeg nivoa apstraktnosti.

U obje faze kodiranja kandidatkinja Marojević se koristila tehnikom „peer-debriefing“ – a (osiguravajući tako veću validnost studije) na osnovu je, nakon ekstenzivnih diskusija sa mentorom, *neke kodove u potpunosti eliminisala iz analize usljed nedovoljno reprezentativnih slučajeva/jedinica koji bi činili dati kod* (dijete/djetinjstvo; igra/rad), i isto tako je *propitivanjem jedinica uključenih u određeni kod, neke jedinice u nekim kodovima eliminisala, ili ih grupisala na drugačiji način* (kod PD-perspektiva djeteta prvobitno je bio dio kategorije *sloboda izbora*, ali je kasnije smješten u *komunikaciju vaspitač-dijete* i sl.).

U procesu kodiranja kandidatkinja je izdvojila ukupno 70 „sirovih“ *kodova* (Carspecken, 1996: 150) višeg i nižeg reda. Ovaj spisak je omogućio da se izaberu određene analitički i tematski uglovi dalje analize – kodovi su grupisani u nekoliko većih kategorija, stvarajući tako određenu hijerarhijsku strukturu među kodovima (Carspecken, 1996).

Sve kodove kandidatkinja je tematski smjestila u tri krupnije kategorije analize:

1. *epistemologije vaspitača* koje sadrže podkategorije: shvatanje znanja i učenja, tipovi pitanja i instruktivnost;
2. *sloboda izbora* (mogućnosti izbora djece) koje sadrže podkategorije: mogućnosti izbora, tjelesna (ne)sloboda, odnosi moći;
3. *komunikacija vaspitač-dijete* koja sadrži podkategorije: senzitivnost i responzivnost, perspektiva djeteta, motivisanje i regulisanje ponašanja djece.

2.5. Zaključci (usaglašenost sa rezultatima i logično izvedeno tumačenje)

Kandidatkinja Marojević kompetentno smješta dobijene rezultate istraživanja u teorijski kontekst koji čini osnovu disertacije, kao i u specifičan crnogorski kulturološki okvir.

Ključni nalaz istraživanja Marojevićeve ukazuje kako je *diskurs savremenog crnogorskog institucionalnog poimanja djetinjstva*, a na osnovu dominantnih institucionalnih interakcijskih obrazaca, nesumnjivo *tradicionalni, odnosno deficitarni model djetinjstva*. Karakteriše ga:

- ☐ *objektivistička, mehanicistička lična epistemologija vaspitača;*
- ☐ *izražito polarizovani odnosi moći u interakciji vaspitač-dijete;*
- ☐ *opšte „utišavanje“ glasa djeteta i ometanje njegove participacije;*
- ☐ *u velikoj mjeri neresponzivna komunikacija;*
- ☐ *kontrolišući modeli regulisanja ponašanja djeteta oslanjanjem na spoljašnju motivaciju;*
- ☐ *ometanje razvoja kognitivne i socio-moralne autonomije djeteta, pa samim tim i njegovu emancipaciju kroz vaspitno-obrazovni proces.*

Informisano rezultatima studije i njima konsekvantno, *kandidatkinja zaključuje o nedovoljno razvijenim kritičkim refleksivnim sposobnostima vaspitača*, te naglašava potrebu za revidiranjem procesa profesionalnog razvoja vaspitača u Crnoj Gori, uz češću primjenu kritičkih etnografija, etnografija osnaživanja i akcionih istraživanja u samoj praksi vaspitanja, kako bi se u tom procesu mijenjale lične epistemologije i implicitne pedagogije, te počeo uspostavljati novi, afirmativni narativ institucionalnog djetinjstva u Crnoj Gori. U tom smislu se *targetira i obrazovna politika predškolskog vaspitanja i obrazovanja u Crnoj Gori koja bi morala ponuditi odgovarajući kontekst za ove promjene.*

3. Konačna ocjena disertacije

3.1. Usaglašenost sa obrazloženjem teme

Disertacija kandidatkinje Jovane Marojević predstavlja u potpunosti kompatibilnu cjelinu teorijskih postavki i metodoloških opredjeljenja. Dizajn studije, izbor cjelokupne metodološke aparature, način interpretacije rezultata te na njima baziranje zaključaka, u potpunosti su u skladu, i određen ključnim paradigmatskim opredjeljenjima kandidatkinje, ali i sa cijelom tradicijom kvalitativnih, etnografskih studija djetinjstva.

3.2. Mogućnost ponovljivosti

Budući da kvalitativna istraživanja po sebi ne plediraju na dizajn istraživanja koji omogućava ponovljivost/provjerljivost rezultata u sličnim kontekstima a u svrhu provjere validnosti rezultata studije, to se osiguravanju kvaliteta validnosti studije ovdje pribjeglo primjenom postupaka karakterističnih za etnografske studije (triangulacija, „peer-debriefing“, analiza negativnost slučaja, primjena različitih istraživačkih metoda). No, budući da je kandidatkinja detaljno opisala istraživačku proceduru, uzorkovanje, kodiranje, etička pitanja, te jasno operacionalizovala ključne koncepte na kojima je istraživanje utemeljeno, moguće je i

poželjno (što kandidatkinja preporučuje za dalji razvoj teme odnosno za buduća istraživanja) prema proceduri ove istraživačke studije, u i izvan institucionalnog konteksta predškolskog vaspitanja i obrazovanja, istraživati model djetinjstva u Crnoj Gori. Posebno komplementarnim se čini mogućnost istraživanja porodičnog modela djetinjstva u Crnoj Gori, na osnovu sličnog istraživačkog dizajna ove disertacije.

3.3. Buduća istraživanja

Kako kandidatkinja Marojević i sama ističe u preporukama proizišlim iz rezultata njenog istraživanja, a što i sami potvrđujemo uvidom u cjelokupan rad, smatramo da bi bilo korisno sljedećim istraživanjima staviti specifičniji puni fokus posebno na:

1. pitanje *kognitivne autonomije djeteta u vrtićima, odnosno na pitanje pristupa organizaciji učenja u vrtićima kao faktoru koji doprinosi podsticanju ili ometanju razvoja autonomije kod djece*, pošto se pokazuje da su ta dva u direktno-srazmjernezi vezi;

2. *opsežnije istraživanje u pravcu razumijevanja ličnih epistemologija vaspitača;*

3. *pitanje odnosa moći u interakciji vaspitač-dijete, i svih modaliteta njegovog ispoljavanja, ali isto tako, i modaliteta djelovanja tih i takvih odnosa moći na dobrobit djeteta;*

4. nekoliko je segmenata na koje kandidatkinja ukazuje u nalazima svih istraživanja, ali koja, zbog širenja fokusa istraživanja u njenom radu nisu mogla biti detaljnije analizirana, pa se preporučuje njihovo dalje kritičko pedagoško istraživanje: *pitanje tipiziranih uloga dječaka i djevojčica u vrtiću; pitanje shvatanja igre kao medija učenja; posebno, pitanje shvatanja odnosa igre i rada kao opozitnih koncepata.*

5. Ističemo da bi *kvalitativni metodološki pristup trebalo zadržati u budućim istraživanjima*, kako stoga što 1. *omogućava punoću razumijevanja* i što, kako su već istakli brojni prominentni autori u oblasti predškolske pedagogije i sociologije djetinjstva, *predstavlja najpodesniji metodološki put za razumijevanje polja predškolskog vaspitanja*, tako i 2. iz razloga dodatne *afirmacije kvalitativnog metodološkog pristupa koji je, u oblasti predškolskog vaspitanja kod nas, slobodno možemo reći, tek u povoju.*

3.4. Ograničenja disertacije i njihov uticaj na vrijednost disertacije

S obzirom na kompleksnost ključnih fenomena koja su u istraživačkom fokusu ove disertacije – fenomena autonomije djeteta i modela djetinjstva – cijenimo da su se, u zadatom kontekstu koji kandidatkinja nedvosmisleno elaborira – kontekstu institucionalnih praksi vaspitanja – kroz ovu disertaciju u najvećoj mogućoj mjeri dosegla značenja ovih društvenih konstrukata u Crnoj Gori.

Upravo budući da je riječ o društvenim konstruktima, mišljenja smo da bi ovoj perspektivi institucionalne prakse vaspitanja u Crnoj Gori trebalo dodati i perspektivu *institucionalnog porodičnog vaspitanja*, kao i perspektivu *različitih društvenih praksi u Crnoj Gori koje se implicitno ili eksplicitno dotiču autonomije djeteta*, posebno s obzirom na rastući trend sveopšte „segregacije“ djece u posebne društvene kontekste, te uopšte, s obzirom na činjenicu utišavanja glasa djece u brojnim praksama socijalnog življenja, jer bi se na taj način svakako dobila potpunija slika o ovom veoma složenom društvenom i naučnom konceptu.

Isto tako, što i sama kandidatkinja preporučuje kao sljedeći nadopunjujući istraživački korak, bilo bi korisno napraviti temeljnu *analizu diskursa dokumenata obrazovne politike po pitanju shvatanja autonomije djece, odnosa prema znanju i učenju u vrtiću, te, uopšte uzev, konceptualizovanju slike djeteta koju ti dokumenti nude*. Kandidatkinja je, pak, napravila jasan otklon od ovog aspekta istraživanja u svojoj disertaciji, dajući nam pregled rezultata velikog broja istraživanja koja govore u prilog tome da postulati obrazovne politike veoma često kolidiraju sa onim što se događa u praksi, zadržavajući tako fokus svoje studije na prakse pedagoških interakcija.

Originalni naučni doprinos

1. Kada je riječ o prepoznavanju značaja ovakve vrste studija, nepobitna je činjenica da konceptualizovanje modela djetinjstva predstavlja napor od opšte-društvenog ali i naučno-stručnog značaja. Govorimo li o **opštem značaju za pedagošku nauku**, treba istaći kako savremenu pedagogiju posebno interesuje razumijevanje dominantnih diskursa djetinjstva, što pokazuje i porast broja istraživanja u posljednjoj deceniji koji se, predominantno iz pozicije kvalitativne metodologije, bave razumijevanjem djetinjstva kao društvenog konstrukta. U tematskom smislu danas skoro da ne postoji pedagoška tema od više značaja, a istraživanje Marojeviće pokazuje njenu dobru upućenost u tokove razvoja u nauci, i suptilno prepoznavanje akutnih, gorućih istraživačkih polja odnosno tema.
2. U **kulturološkom smislu**, razumjeti i ocrtati model djetinjstva u jednom društvu – što je bio jedan od implicitnih napora studije koju je poduzela kandidatkinja Marojević – predstavlja „napor ka oslobađanju od nametnutih i neproverenih shema i dogmi o detetu i njegovom razvoju“ (Trebješanin, 2008: 248), a taj napor, posebno u vremenu fluidne postmoderne je od neprocjenjivog značaja. **Djetinjstvo jeste biološka činjenica, ali način na koji se djetinjstvo shvata je činjenica kulture – ova disertacija predstavlja upravo pokušaj razjašnjenja, ili makar prvih naznaka shvatanja djetinjstva u Crnoj Gori, utemeljenih u pedagoškoj teoriji.** Suvišno je konstatovati od kolike je to naučne važnosti. Konkretno, u zadatom kulturološkom kontekstu, treba reći kako pedagoška nauka u Crnoj Gori *do sada nije*, posebno ne u empirijskom smislu, ocrtala konture crnogorskog modela djetinjstva. Riječ je ovdje o *pionirskom istraživačkom poduhvatu, na kome se, pak, utemeljuju i teorijske odrednice modela djetinjstva u Crnoj Gori, kao potpuno novi korpus saznanja u ovoj oblasti.*
3. Sa druge strane, **odnos prema autonomiji djeteta** javlja se kao težišna tačka na kontinuumu djetinjstva: na jednom polu kontinuumu je shvatanje djeteta kao „bića u stanju potrebe“, kome se, konsekvatno, potreba za autonomijom ograničava, a na drugoj strani kontinuumu je slika djeteta bogatog potencijalima, sa ostvarenim punim sposobnostima za autonomno djelovanje. Budući da kandidatkinja jasno ocrtava svoje kritičko pedagoško opredjeljenje, te da ističe kako ne stoji na stanovištu koje smisao vaspitno-obrazovnih procesa vidi u kulturnoj transmisiji, reprodukciji ili prezervaciji kulture i socijalnih odnosa, temeljno uvjerenje na kome počiva njena **disertacije je kako savremena pedagogija mora biti naslonjena na propitivanje, preispitivanje, pregovaranje i dogovaranje oko znanja i značenja (svega što je dio eksplicitnog ili implicitnog kurikulumu) među akterima u vaspitno-obrazovnom procesu, vaspitačima i djecom (zvaničnog kurikulumu, na primjer), i to putem legitimisanja sopstvenih autoriteta i autorstava, u okviru kritičkog razumijevanja i prepoznavanja sebe samih kao subjekata a ne objekata istorije** (Giroux, 1999; Kincheloe, 2008; Aronowitz, 1993; Shor, 1993; Meklaren, 2013). Razvijanje „autorstva“ djece nad vlastitim znanjem i učenjem, njihovo „*epistemološko osvješćivanje*“, epistemološka veza sa stvarnošću, razvijanje njihovih *analitičkih, interpretativnih* sposobnosti (Freire, 1996; Shor, 1993; Hinchey, 2004; Kincheloe, 2008) **za svoj preduslov ali i za svoj rezultat imaju autonomiju djece.** Sve ovo takođe znači da odlike djetinjstva u jednom društvu nisu uslovljene samo prostim mehanizmima *reprodukcije* odnosno *socijalne transmisije*, već je na djelu „interpretativna reprodukcija“ (James, 2011) u kojoj upravo i djeca kao „agenti“ društva kreiraju i stvaraju svoje djetinjstvo – stanovište kritičke teorije i kritičke epistemologije, po kojoj se društvo ne obnavlja, ili ne bi trebalo da se obnavlja prostom kulturnom transmisijom. Upravo

zato je *pedagoški imperativ* odgajati kompetentne autonomne ličnosti, koje neće obnavljati već propitivati i stvarati novu društvenu stvarnost, što ne mogu ako nisu autonomne. To je ključna motivacija za propitivanje odnosa prema autonomije koju kandidatkinja Marojević ističe, a koja je, opet, više nego ikad u ovom istorijskom trenutku aktuelna: veliki broj istraživanja posvećen je upravo problematici autonomije djece, često u osnovno-školskom kontekstu, nešto rjeđe u predškolskom.

4. Disertacija kandidatkinje Marojević ima **značajnu aplikativnu vrijednost u domenu informisanja obrazovnih politika**, te procesa inicijalnog obrazovanja i stručnog usavršavanja i razvoja vaspitača u Crnoj Gori nalazima koji u velikoj mjeri rasvjetljavaju jednu od ključnih slabosti u kompetencijama crnogorskih vaspitača, te u cjelokupnom procesu njihovog obrazovanja.
5. Ujedno, istraživački uvid disertacije potencijalno je i **interdisciplinarno naučno relevantan**; nalazi mogu predstavljati *neophodan (a nedostajući!) u crnogorskoj naučnoj misli referentni okvir za kontekstualizovanje* i tumačenje brojnih drugih društvenih fenomena, budući da *slika djeteta*, odnosno *percepcija djetinjstva* jeste važan kontekst značenja koji može implicitno objasniti mnoge korijene crnogorskog društva „u odraslosti“.
6. Nalazi istraživanja su takođe od **značaja za antropološke komparativne studije**, gdje se, sa istraživanjima sličnog profila u regionu, doprinosi razumijevanju kolektivistički i paternalistički orijentisanih društava.
7. Nalazi studije mogu se uzeti i kao svojevrstan **doprinos crnogorskoj identitetskoj slici**, što se ujedno može smatrati i opštedruštvenim značajem ovakvog istraživanja.
8. Ne manje značajnim smatramo istaći **metodološku vrijednost i originalnost ove disertacije** – u predominaciji kvantitativnih istraživanja u oblasti društvenih nauka, pa i u oblasti pedagogije u Crnoj Gori, ova studija, *svojim primarno kvalitativnim istraživačkim pristupom* (što predstavlja rijetkost po sebi), nudi nepozitivistički, *interpretativni i fenomenološki pogled* na osnovnu pedagošku dijadu vaspitač-dijete, i time *značajno obogatiti razumijevanje* ne samo pedagoških fenomena koji su u fokusu istraživanja već i fenomena djetinjstva u Crnoj Gori. U tom smislu ona u potpunosti prati savremene tokove u istraživanju djetinjstva, koji se sve više okreću upravo etnografskim istraživanjima.
9. Odmicanje od dominantne adultocentrističke perspektive u korist one fokusirane na dijete te osnaživanje njegove autonomije i emancipacije, koje se prepoznaje kako u samom odabiru teme disertacije tako i u njezinoj filozofskoj osnovi, teorijskoj elaboraciji te metodologijskoj orijentaciji, predstavlja i samo po sebi značajan znanstveni iskorak. **On je mogući temelj razvoja jednog posve novog znanstvenog i istraživačkog diskursa u ovom području ali i čvrsta osnova razvoja prakse utemeljene na emancipacijskim načelima.** Takva istraživačka perspektiva, primarno utemeljena na kvalitativnom pristupu, kandidatkinji Marojević omogućila je otkrivanje važnih dimenzija institucijskog djetinjstva koje bi, zbog njihove složenosti i kontekstualne uvjetovanosti, numeričkoj reprezentaciji kvantitativne analize zasigurno ostale nevidljive. U **tom smislu, najveći znanstveni doprinos disertacije iskazuje se kroz inauguriranje nove istraživačke paradigme koja omogućuje identificiranje esencijalnih elemenata autentičnog djetinjstva**, kao podloge za relevantna znanstvena otkrića i uspostavljanje nove teorije djetinjstva.

Smatramo da disertacija kandidatkinje Jovane Marojević predstavlja važan iskorak u razvoju teorije o djetinjstvu i autonomiji djeteta u Crnoj Gori, kao i da ima aplikativni značaj, u domenu primjene njenih nalaza za promišljanje ili mijenjanje postojećeg pristupa „razvoju“ vaspitača u Crnoj Gori (sa nivoa inicijalnog obrazovanja, profesionalnog usavršavanja i razvoja, te sa nivoa obrazovnih politika koji ga određuju).

Doktorska disertacija MA Jovane Marojević predstavlja jedinstvenu cjelinu teorijskog i istraživačkog dijela, sa aplikativnim nalazima. U odnosu na epistemološki detaljno elaborirano istraživačko polje izabrana je najcjelishodnija metodološka aparatura, na osnovu koje je prikupljena obimna kvalitativna istraživačka građa, interpretirana i prevedena u niz naučno, kulturološki i opšte-društveno relevantnih zaključaka.

Kandidatkinja Marojević pokazala je izuzetne sposobnosti obuhvatanja dva kompleksna teorijska konstrukta – djetinjstva i autonomije djeteta – i njihovog veoma preciznog operacionalizovanja i smještanja u kontekst pedagoške nauke, služivši se umješno teorijskim znanjima iz domena sociologije djetinjstva, čineći tako ovu studiju i interdisciplinarnom. Odabir metodološke aparature pokazuje spremnost kandidatkinje da na razumijevajući, interpretativni način pristupi analizi ovih fenomena, te njeno očigledno poznavanje najrecentnijih teorijskih i metodoloških tokova u istraživanjima ove i slične problematike. Cijenimo da je kandidatkinja Marojević na naučno zreo način dizajnirala i sprovela veoma zahtjevno etnografsko istraživanje, te studizno pristupila interpretaciji dobijenih nalaza.

S obzirom na cjelinu istraživačkog poduhvata MA Jovane Marojević, predlažemo Vijeću Filozofskog fakulteta Univerziteta Crne Gore da kandidatkinju pozove na odbranu rada, pred komisijom u istom sastavu.

Izdvojeno mišljenje

(popuniti ukoliko neki član komisije ima izdvojeno mišljenje)

Ime i prezime

Napomena

(popuniti po potrebi)

KOMISIJA ZA OCJENU DOKTORSKE DISERTACIJE

Prof. dr Saša Milić

Saša Milić

Prof. dr Tatjana Novović

Tatjana Novović

Prof. dr Edita Slunjski

Edita Slunjski

Datum i ovjera (pečat i potpis odgovorne osobe)

U Nikšiću,
4.9.2018. godine

DEKAN
doc. dr Goran Barović

Goran Barović